

Dr hab., Jakub Potulski, prof. UG
Zakład Myśli Politycznej i Historii Najnowszej
Instytut Politologii
Uniwersytet Gdański

Gdańsk, dn. 19.08.2024

RECENZJA

dorobku naukowego dr Valentina Mihaylova, w tym jego wskazanego osiągnięcia naukowego
pt. *Bulgarian geopolitics in a Balkan Context*, Routledge, Taylor & Francis Group, London-
New York 2024, ISBN 978-1-032-53841-9, ss. 261.

I. Uwagi wstępne

Pan dr Valentin Mihaylov spełnił wszystkie wymagania formalne niezbędne do wszczęcia postępowania habilitacyjnego wynikające z Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2023 r., poz. 742, ze zm.). Podstawę formalną niniejszej recenzji stanowi Ustawa z dn. 20.07.2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2023 r., poz. 742, ze zm.) oraz uchwała Rady Naukowej Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 28.06.2024 r. w sprawie powołania składu Komisji Habilitacyjnej w sprawie nadania stopnia doktor habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna wszczętego na wniosek dr. Valentina Mihaylova.

Recenzja została opracowana na podstawie przekazanej dokumentacji, w tym: autoreferatu, wykazu publikacji naukowych, informacji o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy i działalności popularyzującej naukę oraz monografii *Bulgarian geopolitics in a Balkan context*, Routledge, Taylor & Francis Group, London-New York 2024, wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe. Niniejsza recenzja, sporządzona stosownie do art. 221 ust. 8 ustawy z dnia 20 lipca 2018 *Prawo o szkolnictwie*

wyższym i nauce, zawiera ocenę tego, czy osiągnięcia naukowe dr. Valentina Mihaylova odpowiadają wymaganiom nadania stopnia doktora habilitowanego, określonym w art. 219 ust. 1, pkt. 2 i pkt. 3 tej ustawy.

II. Podstawowe informacje o Habilitancie

Dr Valentin Mihaylov jest absolwentem Wydziału Geografii i Geologii Uniwersytetu Sofijskiego. Rozwój naukowy Habilitanta jest związany z Katedrą Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Sofijskiego, gdzie w latach 1998-2002 odbył studia licencjackie, w latach 2002-2004 r. odbył studia magisterskie, a w latach 2004-2008 r. studia doktoranckie. W trakcie studiów doktoranckich przebywał na stażach naukowych na Uniwersytecie w Belgradzie - Wydział Geografii oraz na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach - Wydział Nauk o Ziemi, Zakład Geografii Społecznej. 11 listopada 2008 r. Valentin Mihaylov uzyskał stopień doktora nadany przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów przy Urzędzie Rady Ministrów Republiki Bułgarii. Następnie został zatrudniony w Bułgarskiej Akademii Nauk w Narodowym Instytucie Geofizyki, Geodezji i Geografii - Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Od 2017 r. swoją karierę zawodową związał z Uniwersytetem Śląskim w Katowicach, na którym został zatrudniony jako adiunkt w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej.

Przebieg kariery zawodowej dr Valentina Mihaylova to spójna i logiczna droga rozwoju naukowego, ukierunkowanego na uzyskiwanie kolejnych stopni naukowych w oparciu o prowadzone badania własne, przedmiotowo skoncentrowane na zagadnieniach geografii społeczno-ekonomicznej, a w tym na geografii politycznej i badaniach nad transformacją przestrzeni miejskiej.

III. Charakterystyka dorobku naukowego Habilitanta

Zgodnie z informacjami zawartymi w wykazie osiągnięć naukowych Habilitanta, od czasu uzyskania stopnia doktora w 2008 roku opublikował on:

4 monografie autorskie;

15 rozdziałów w pracach zbiorowych;

36 artykułów naukowych;

był także współredaktorem 3 prac zbiorowych.

Jest to dorobek znaczący ilościowo i wskazuje na zaangażowanie Habilitanta w rozwój zawodowy. Habilitant publikował w czasopismach międzynarodowych, w języku angielskim, bułgarskim, polskim oraz serbskim. Prace i artykuły publikowane były w różnorodnych ośrodkach. Na szczególną uwagę zasługują publikacje, które znalazły się w renomowanych czasopismach anglojęzycznych. Warto podkreślić, że przedstawiony do oceny dorobek jest bardzo spójny. Prace publikowane przez Habilitanta poświęcone są jednorodnej tematyce, wyraźnie można określić kierunek rozwoju zawodowego i wskazać, w jakiej tematyce Habilitant się specjalizuje. W jego publikacjach (artykułach, rozdziałach w pracach zbiorowych i samodzielnych monografiach) widać, że Habilitant ma starannie wybrany obszar badawczy, w którym się specjalizuje, obejmujący zagadnienia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, a w tym przede wszystkim problematykę związaną z geopolityką krytyczną (będącą elementem współczesnej geografii politycznej) oraz z zakresu problematyki transformacji przestrzeni miejskiej. Łączy on w swoich badaniach zagadnienia będące nie tylko w polu zainteresowań geografii społecznej ale także nauk o polityce i administracji oraz nauk socjologicznych.

Na podstawie dorobku Habilitanta można prześledzić jego rozwój naukowy i wyodrębnić podstawowe zagadnienia, które znajdują się w centrum jego zainteresowań badawczych. Można także stwierdzić, że przedstawiona przez Habilitanta jako główne osiągnięcie naukowe monografia jest logiczną konsekwencją jego zainteresowań badawczych. Chciałbym także zwrócić uwagę na fakt, że poza monografią *Bulgarian geopolitics in a Balkan Context*, Habilitant był współredaktorem wydanej w 2023 r. w wydawnictwie Routledge pracy *Post-utopian spaces. Transforming and re-evaluating urban icons of socialist modernism*, Routledge 2023, ISBN 978-1-032-19768-5, w serii "Routledge Contemporary Perspectives on Urban Growth, Innovation and Change". Te dwie prace są w dużym stopniu podsumowaniem dotychczasowego dorobku i kariery zawodowej Habilitanta.

Podsumowując, lektura publikacji dr Valentina Mihaylova opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora pozwala na uznanie jego dorobku naukowego za licznie znaczący oraz posiadający dobry poziom merytoryczny. Odzwierciedla on w pełni obszar zainteresowań naukowych Habilitanta. Jest też prezentacją i rozwinięciem problemów szczegółowych, które zostały poddane badaniom pozwalającym na przygotowanie monografii, będącej wskazanym „najważniejszym osiągnięciem”.

Z przedłożonej dokumentacji wynika także, że Habilitant uczestniczył w kilku projektach badawczych, w których pełnił rolę kierownika lub wykonawcy. W okresie 2018-2019 Habilitant realizował, jako kierownik, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki projekt pt. „Przejawy eksternalizacji tożsamości etnicznej w przestrzeni wybranych miast na obszarze Bałkanów Zachodnich”. Brał także udział jako wykonawca w dwóch projektach: “Comparative evaluation of land use practices in vulnerable case study areas in Bulgaria and the Czech Republic” between National Institute for Geophysics, Geodesy and Geography, BAS and Institute of Geonics, Department of Environmental Geography, Brno (2014 i 2015 r.) oraz “Kategoryzacja terytorialnych i administracyjno-terytorialnych jednostek w Republice Bułgarii, Narodowe Centrum Terytorialnego Rozwoju”.

Habilitant aktywnie uczestniczy w życiu naukowym. Jest członkiem dwóch towarzystw naukowych: European Regional Science Association oraz Bułgarskiego Towarzystwa Naukowego. Jest także członkiem Rady Redakcyjnej „Central European Journal of Geography and Sustainable Development”. Był również recenzentem artykułów publikowanych w czasopiśmie międzynarodowych. Ponadto wielokrotnie uczestniczył w międzynarodowych konferencjach naukowych, wygłaszając referaty i prezentując wyniki swoich badań.

Podsumowując dokonany przegląd aktywności Habilitanta w sferze działalności organizacyjnej, naukowo-badawczej i popularyzatorskiej stwierdzam, że spełnił on zdecydowaną większość wymogów o charakterze formalnym, określonych w obowiązującej procedurze.

IV. Ocena monografii wskazanej jako osiągnięcie naukowe

Dr Valentin Mihaylov jako najważniejsze osiągnięcie naukowe w dotychczasowym dorobku wskazał na wydaną w języku angielskim monografię pt. *Bulgarian Geopolitics in a Balkan Context*, Routledge, London-New York, 2024, ISBN 978-1-032-53841-9. Praca ta ukazała się w ramach *Routledge Geopolitics Series*, której redaktorem jest między innymi znany ze swoich rozlicznych międzynarodowych publikacji geograf prof. Klaus Dodds, uznany w środowisku akademickim autorytet w zakresie zagadnień geografii politycznej, a w tym tzw. geopolityki krytycznej.

Tematyka podjęta w pracy jest bardzo interesująca, gdyż odwołuje się do podejścia badawczego określanego mianem „geopolityki krytycznej”. Jest to nurt badawczy uznany i wysoko ceniony w zachodniej geografii, natomiast w polskim środowisku akademickim jeszcze mało rozpowszechniony. Chciałbym przy tym podkreślić, że wiele publikacji, które ukazują się na polskim rynku wydawniczym i nawiązują w swojej treści do zagadnień tzw. geopolityki, ma często charakter publicystyczny, a nawet pseudo-naukowy. Dlatego, otrzymując pracę podejmującą tematykę „geopolityczną”, należy zachować szczególną ostrożność i krytycyzm, gdyż sam termin „geopolityka” budzi dużo kontrowersji. Z uwagi na to, chciałbym przypomnieć, że termin ten po raz pierwszy pojawił się w pracach Rudolfa Kjellena, który geopolitykę traktował jako część szerszego obszaru badawczego, jakim była według niego nauka o państwie. Próbę nadania geopolityce charakteru naukowego i stworzenia nowej dyscypliny badawczej podjął niemiecki oficer i akademik gen. Karl Haushofer, blisko związany z elitami politycznymi III Rzeszy. W warunkach nazistowskiego państwa niemożliwa była jakakolwiek polemika z koncepcjami Haushofera i jego próbą „unaukowienia” geopolityki. Zresztą większość niemieckich geografów traktowała „publikacje geopolityczne” jako dobre narzędzie zdobycia uznania i pozycji w środowisku uniwersyteckim. W polskiej literaturze przedmiotu ten proces instytucjonalizacji geopolityki w III Rzeszy świetnie opisała Pani prof. Anna Wolff-Powęska

Nic dziwnego, że po drugiej wojnie światowej geopolityka, utożsamiona z III Rzeszą, zniknęła zupełnie z przestrzeni akademickiej, a jej typowa słownikowa/encyklopedyczna definicja mówiła, że geopolityka to doktryna polityczna, głosząca, że zjawiska, procesy i fakty polityczne są wyznaczone przez warunki geograficzne. Bardziej dosadnie ujął to prof. Andrzej Piskozub, który, sam uchodząc za geopolityka, napisał wprost, że geopolityka nie należy do nauki, ale jest to jedynie geografia wykorzystywana przez propagandę polityczną.

Współczesne odrodzenie się zainteresowania geopolityką i ponowna próba jej charakteru dyscypliny naukowej same w sobie są interesującym fenomenem kulturowym. Przemiany, które zaszły w przestrzeni międzynarodowej po zakończeniu zimnej wojny i rozpadzie ZSRR, wywołały prawdziwą modę na „geopolitykę” i wysyp publikacji odwołujących się do geopolityki. Procesy zachodzące w świecie spowodowały rosnące zainteresowania geografiami polityczną, między innymi doprowadzając do przywrócenia kategorii „geopolityka” do dyskursu publicystycznego, dyskusji politycznych, a także do badań akademickich, głównie związanych z nauką o stosunkach międzynarodowych. Nagła popularność tego pojęcia spowodowała, że z czasem stało się ono swoistym „słowem kluczem”, wykorzystywanym przy każdej okazji, aby nadać - często publicystycznym spekulacjom dotyczącym rzeczywistości międzynarodowej- akademickiego autorytetu. Tym samym straciło ono swoją użyteczność analityczną.

Z tego powodu warto zwrócić uwagę na sposób ujęcia problematyki geopolitycznej przez Habilitanta. Przedstawiona do oceny jako najważniejsze osiągnięcie naukowe monografia *Bulgarian geopolitics in a Balkan context* wyróżnia się swoim charakterem na tle masowo pojawiających się w ostatnich latach publikacji ze słowem „geopolityka”, przede wszystkim dlatego, że nie ma ona nic wspólnego z pseudonaukowymi rozważaniami dotyczącymi „zmiennych układów sił na niezmienną przestrzeń”, jak brzmi jedna z popularnych w polskiej literaturze definicji geopolityki. Jest to rzetelna praca akademicka, która mieści się bardzo interesującym obszarze współczesnej geografii politycznej, określanym mianem „geopolityki krytycznej”.

*Polak
Oleksi*

Z uwagi na kontrowersje, jakie budzi termin „geopolityka”, trzeba zwrócić uwagę na specyfikę podejścia badawczego, nazwanego „geopolityką krytyczną” i charakterystyczne dla niej założenia dotyczące przedmiotu badań i stosowanych metod. Dla jej rozwoju szczególne zasługi miał irlandzki geograf G. Ó Tuathail, który analizując teksty zaliczane do tzw. „klasycznej” geopolityki (Mackinder, Haushofer) zwrócił uwagę na fakt, że tzw. geopolityka nie jest nauką ale raczej techniką opisaną świata, pomagającą tworzyć jego partykularny obraz. Ó Tuathail podkreślał, że chociaż świat fizyczny jest dla wszystkich taki sam, to odmienna jest jego interpretacja i różne są dyskursy na jego temat. „Geo-polityka” to wytwarzana w konkretnym celu forma wiedzy porządkująca przestrzeń, w której się poruszamy jako aktorzy społeczni. Dostarcza nam pojęć służących do opisu otoczenia oraz swoistej „mapy świata”. Jest to wiedza/władza, za pomocą której elity polityczne dokonują partykularnego opisu państw i przestrzeni międzynarodowej, tworząc odpowiednie obrazy oraz przedstawienia świata, narzucając dominującą, partykularną wizję świata, odzwierciedlającą interesy dominujących podmiotów społecznych. Różnorodne „teorie”, „konceptcje”, czy też „scenariusze” geopolityczne nie są analizą obiektywnie istniejącej rzeczywistości, ale są interpretatywną i dyskursywną praktyką społeczną, której celem jest narzucenie określonej interpretacji świata. Przedmiotem pracy badawczej powinna być zatem analiza tego, w jaki sposób nadajemy znaczenia otaczającej nas przestrzeni, jak dzięki temu kształtują się nasze „wyobrażenia/obrazy geograficzne”, i w jaki sposób są one wykorzystywane w działalności politycznej, przede wszystkim do legitymizacji działań i mobilizacji zasobów.

Habilitant we wstępie oraz rozdziale trzecim zwraca uwagę na charakter „geopolityki krytycznej” i podkreśla jej specyfikę badawczą, która powoduje, że ma ona niezbyt wiele wspólnego z tym co popularnie określa się mianem „geopolityki”. Jednocześnie wolałbym aby autor w pracy mocniej zaakcentował fakt, że „geopolityka krytyczna” jest specyficznym polem badawczym, rozwijanym w ramach współczesnej geografii politycznej, a jej podstawowym celem -na co wskazywał m.in. Klaus Dodds - jest dekonstrukcja sposobów, w jakie elity polityczne opisują,

przedstawiają i wykorzystują wyobrażenia miejsc w sprawowaniu swojej władzy. Jest to nawiązanie do tradycji J. Derridy, a także M. Foucaulta, o czym według mnie warto pamiętać.

Praca Valentina Mihalyova odwołuje się do specyficznego obszaru badawczego z zakresu geografii politycznej, określanego mianem „geopolityki krytycznej” i do typowych dla niego metod badawczych. Chciałbym tutaj podkreślić nowatorstwo pracy Habilitanta, gdyż nie jest ona tylko kopiowaniem badań zachodnich geografów ale także autorską próbą dostosowania ich podejścia badawczego do regionalnej specyfiki. Większość zachodnich, głównie anglosaskich, badaczy związanych z geopolityką krytyczną, kształtowanie się myśli geopolitycznej utożsamiało zawsze przede wszystkim z rywalizacją mocarstw o dominację w przestrzeni międzynarodowej. Widać to choćby w przyjętej przez G. Ó Tuathaila w pracy „Geopolitical Reader” periodyzacji myśli geopolitycznej. Jednak w tym przypadku zupełnie inna jest perspektywa społeczności zamieszkującej Europę Południowo-Wschodnią oraz Europę Środkowo-Wschodnią, gdzie w wieku dziewiętnastym łączenie badań historycznych, etnograficznych i geograficznych było związane przede wszystkim z procesami narodotwórczymi i próbami uzasadnianiem swoich roszczeń do panowania nad określoną przestrzenią, którą zamierzano zamknąć w granicach państwa narodowego. To nie rywalizacja z innymi mocarstwami w przestrzeni międzynarodowej, ale rywalizacja z innymi grupami etniczno-kulturowymi i ich ideami nacjonalistycznymi o zasięg granic państw narodowych, była główną inspiracją dla środkowo-europejskiej myśli geopolitycznej. Wykorzystanie geografii dla celów politycznych było więc związane z kształtowaniem się ideologii narodowych, które odwoływały się nie tyle do politycznej koncepcji narodu, ile do koncepcji etniczno-kulturowej, w której przestrzeń była ważnym składnikiem mitologii narodowej (wyobrażona przestrzeń narodowa). Jest to zatem bardzo interesujący i złożony obszar badawczy, który wymaga znajomości nie tylko zagadnień z zakresu geografii politycznej i nauk o polityce, ale także historii i socjologii.

W swoim podejściu badawczym Habilitant korzysta z dorobku geopolityki krytycznej ale jednocześnie dostosowuje swój sposób analizy do realiów Europy Południowo-Wschodniej i Europy

Valentin Mihalyov

Środkowo-Wschodniej. Wskazuje na regionalną specyfikę związaną z problemami kształtowania się relacji przestrzeń-polityka w kontekście procesów narodotwórczych. Jest to zresztą kontekst fascynujący, ukazujący, jak np. tworzenie map jest działalnością o charakterze „politycznym”, a także ukazujący, często tragiczne, konsekwencje procesów „zawłaszczania” przestrzeni.

Habilitant wskazuje w pracy, że to przede wszystkim wiek dziewiętnasty był okresem szybkiego rozwoju geografii. Była ona wówczas dyscypliną naukową wykorzystywaną w procesach kolonizacji oraz dla wyznaczania zasięgu terytorialnego państw narodowych. Była więc mocno uwikłana w procesy polityczne, stając się dziedziną strategiczną, wykorzystywaną przez elity polityczne dla celów związanych z kolonizacją, podbojami i dominacją. Dlatego też Habilitant podejmuje próbę analizy roli i znaczenia, jakie nadawano „przestrzeni narodowej” w bułgarskiej myśli politycznej. Analizuje kulturowy proces wyznaczania granic „bułgarskiej przestrzeni”. Autor podkreśla we wstępie, że praca jest przede wszystkim o nacjonalistycznych wyobrażeniach na temat przestrzeni geograficznej – lub o tym, jak naród opisuje, wyobraża sobie, ocenia i jest zdeterminowany, by podbić lub odzyskać kawałek terytorium. Warto zwrócić uwagę, że Habilitant zdając sobie sprawę z wielości „wyobrażeń geopolitycznych”, które mogą funkcjonować w obrębie danej kultury, wyraźnie podkreśla, że przedmiotem jego badań będą przede wszystkim obrazy i wyobrażenia, które są związane z bułgarskim nacjonalizmem.

Podstawowym celem pracy jest analiza współczesnych reprezentacji klasycznych dziewiętnastowiecznych wyobrażeń o bułgarskiej przestrzeni narodowej i ich implikacje dla kształtowania się bułgarskiej państwowości na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku, ale także dla współczesnej polityki. Jest to bardzo interesujące podejście, które zwraca uwagę na pewną ciągłość myśli społeczno-politycznej, a zarazem analizuje jak jej elementy są dostosowywane do zmieniającej się rzeczywistości. Konstrukcję pracy oceniam pozytywnie. Praca składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów poświęconych zagadnieniom teoretycznym oraz metodologicznym, trzech rozdziałów poświęconych analizie wybranego studium przypadku, jakim jest Bułgaria, oraz

zakończenia. Układ pracy jest logiczny i czytelny. Świadczy o dużej staranności, jaką Habilitant włożył w przygotowanie monografii.

We wstępie zaprezentowano problem badawczy, określono cel poznawczy i cele szczegółowe. W oparciu o nie określono problem badawczy i hipotezy robocze. Ważną częścią wstępu jest prezentacja przyjętych założeń metodologicznych i podejść teoretycznych oraz merytoryczne uzasadnienie ich doboru. Interesującym elementem jest to, że we wstępie Habilitant wskazuje, w jaki sposób problematyka poruszana w ramach geopolityki krytycznej jest osadzona w pozostałych naukach społecznych i do jakiej problematyki się odnosi (s.5). Pozwala to ukazać swoistość pola badawczego geopolityki krytycznej. Jest to autorska, a zarazem bardzo ciekawa metoda ukazania, w jaki sposób prowadzone przez Habilitanta badania są powiązane nie tylko z geografiami społeczną ale także innymi dyscyplinami badawczymi. Zaproponowany w pracy schemat pozwala zrozumieć specyfikę geopolityki krytycznej i charakter podejmowanych przez Habilitanta zagadnień. Habilitant wyraźnie wskazuje do jakich obszarów badawczych odnosi się jego praca. Jedyna moja uwaga w tym przypadku odnosi się do twierdzenia Habilitanta, że geopolityka krytyczna jest „przestrzenno-centriczna”, ponieważ ja uważam, że jest „kulturowo-centriczna”. Być może jest to po prostu różnica w interpretacji pomiędzy politologiem a geografem. Niemniej jednak stwierdzenie Ó Tuathaila, że geopolityka jest szerokim fenomenem kulturowym odbieram raczej jako „zwrot kulturowy” w ramach geografii politycznej i ukierunkowanie badań bardziej na aspekty kulturowe, a nie przestrzenne.

We wstępie Habilitant wyraźnie przedstawia poszczególne fazy procesu badawczego, każdą z nich łącząc z wybranymi przez siebie metodami badawczymi. Jest to zabieg, dzięki któremu możemy prześledzić, w jaki sposób były prowadzone badania i ewentualnie odnieść się polemicznie do wniosków zawartych w pracy. Wstęp stanowi dobre wprowadzenie do pracy, a zwłaszcza do kolejnych rozdziałów, poświęconych problemom teoretycznym i metodologicznym, związanym z prowadzonymi przez Habilitanta analizami.

Dwa kolejne rozdziały poświęcone są teoretycznym oraz metodologicznym aspektom podejmowanej przez Habilitanta tematyki. W rozdziale drugim Habilitant zwraca uwagę na obszary badawcze i pojęcia, które będą wyznaczały główną oś jego pracy. Szczegółowo analizuje problematykę relacji pomiędzy tożsamością narodową, nacjonalizmem, przestrzenią geograficzną (terytorium) oraz państwem. Słusznie przy tym podkreśla, że w procesach kształtowania się nowoczesnych narodów w Europie Środkowo-Wschodniej, to co było przedstawiane przez polityczne i akademickie elity, jako „obiektywna prawda” o granicach, strukturze etnicznej i historycznym obszarze, w rzeczywistości było produktem etnocentrycznych doktryn geopolitycznych. Zgadzam się z tym argumentem i dlatego mam uwagę, co do kolejnego fragmentu pracy, w którym Habilitant próbuje dokonać rozróżnienia pomiędzy „geografią polityczną”, a „geopolityką” i ich odmiennym podejściem do zagadnienia związków zachodzących pomiędzy przestrzenią, a tożsamością narodową. Wydaje mi się to zabiegiem niepotrzebnym. Twórcy geopolityki krytycznej podkreślali, że „geopolitykę” należy traktować jedynie jako szeroki fenomen kulturowy i element myśli społeczno-politycznej, kształtującej sferę symboliczną danej społeczności. Z takim stanowiskiem oczywiście można polemizować, ale jeżeli Habilitant za podstawę swoich analiz przyjmuje geopolitykę krytyczną, to za zbędne uważam wszelkie próby analizowania jaka jest specyfika „badań geopolitycznych” i jak geopolityka jest powiązana z innymi dyscyplinami naukowymi. Ona po prostu dyscypliną naukową nie jest.

Habilitant wskazuje, w jaki sposób problematyka tożsamości narodowej łączy się z zagadnieniami geografii politycznej. Sam rozdział jako analiza relacji pomiędzy strukturami etnicznymi, przestrzennymi i politycznymi jest interesującym wyjaśnieniem, w jaki sposób te elementy nakładają się na siebie w działalności społecznej, zwłaszcza zaś w kontekście kształtowania się i stabilizowania tożsamości narodowej. Autor słusznie wskazuje na znaczenie jakie miało dla dziewiętnastowiecznych ruchów nacjonalistycznych określenie etnicznego i historycznego terytorium państwa, co prowadziło do „nacjonalistycznej kartografii”, która mapy traktowała przede

wszystkim jako narzędzie do legitymizacji swoich roszczeń politycznych. Ze względu na swoje zainteresowania badawcze chciałbym podkreślić, że prace analizujące szczegółowo „nacjonalistyczną kartografię” poszczególnych społeczności stanowią świetny materiał do badań porównawczych, pozwalających wyjaśniać i zrozumieć dynamikę procesów i konfliktów politycznych.

W rozdziale trzecim Habilitant wyjaśnia przyjęty przez siebie sposób analizy podstawowych zagadnień związanych z relacjami pomiędzy przestrzenią a tożsamością narodową. Dlatego też szczegółowo analizuje specyfikę podejścia badawczego, jakim jest „geopolityka” krytyczna” aby wyjaśnić przyjęty przez siebie sposób podejścia do badanej problematyki. Słusznie zwraca uwagę, że w centrum zainteresowania geopolityki krytycznej znajdują się przede wszystkim tzw. wyobrażenia geopolityczne, a także problem tego, jak są one kształtowane i narzucane jako dominujący sposób opisu rzeczywistości. Generalnie jest to jeden z ciekawszych problemów badawczych w naukach społecznych, związany z procesami nadawania znaczeń przedmiotom znajdującym się w naszym otoczeniu. Przypomnę tylko, że Herbert Blumer, uważany za twórcę interakcjonizmu symbolicznego podkreślał, że ludzie działają na bazie znaczeń, jakie mają dla nich przedmioty; znaczenia te pochodzą z interakcji, i są one modyfikowane przez ich interpretacje, dokonywane przez ludzi w aktualnych sytuacjach. Stąd też znaczenie wyobrażeń geograficznych/przestrzennych. Jest to wiedza, która nadaje sens i znaczenie otaczającej nas przestrzeni, dostarczając człowiekowi swoistej „mapy świata”. Między innymi rosyjski geograf Dymitr Zamiatin zwracał uwagę, że w strukturze naszej wiedzy o świecie obrazy geograficzne pełnią ważną rolę. Te obrazy, którym z jakiegoś powodu nadamy funkcję polityczną lub dokonamy ich „upolitycznienia”, stają się „wyobrażeniami geopolitycznymi”. Moim zdaniem zabrakło trochę w rozważaniach Habilitanta podkreślenia tego elementu.

Rozdział ten jest napisany starannie i widać u Habilitanta dużą znajomość podejmowanej problematyki, a co więcej, Habilitant samodzielnie próbuje uzupełniać i rozszerzać istniejące już

koncepcje, co jest jego interesującym i autorskim wkładem w rozwój geopolityki krytycznej. Zapropionowany przez niego narodowy model wyobrażeń przestrzennych (s.66) jest tego dobrym przykładem. Widać, że autor nie powiela jedynie istniejących już koncepcji ale stara się je także twórczo rozwijać i dostosowywać do swoich autorskich badań. Przez to praca jest interesująca i stanowi rzeczywisty wkład w rozwój dyscypliny.

Dla mnie jedyną, ale istotną wadą tego rozdziału jest brak przywołania koncepcji francuskiego geografii Yvesa Lacosta. Chciałbym podkreślić, że to przede wszystkim jego prace inspirowały późniejsze powstanie geopolityki krytycznej. To właśnie Lacoste, rozpoczynając wydawanie poświęconego problemom geografii społeczno-politycznej, czasopisma *Hérodote*, zamieścił w pierwszym numerze wywiad z Michaëlem Foucaultem. Wywiad ten poświęcony był roli, jaką wiedza o przestrzeni odgrywa w naszym życiu społecznym. W wywiadzie tym Michael Foucault, po dyskusji z Lacostem, stwierdził, że tak samo jak istnieje bio-polityka, to może istnieć spełniająca taką samą „dyscyplinującą” rolę geo-polityka. Wywiad ten został przetłumaczony na język angielski i ukazał się w zbiorze tekstów *Power/Knowledge*, i stał się niezwykle popularny wśród anglosaskich geografów. Pominięcie Lacosta uważam za spore niedociągnięcie.

Mimo powyższych uwag chciałbym podkreślić, że wstęp oraz rozdziały drugi i trzeci są bardzo dobrym wprowadzeniem do kolejnych części monografii, w których autor, wykorzystując podejście geopolityki krytycznej, analizuje zagadnienie roli i miejsca wyobrażeń przestrzenno-geograficznych w kształtowaniu się nowoczesnego bułgarskiego państwa i bułgarskiego nacjonalizmu. Praca, osadzona geograficznie w regionie tzw. kotła bałkańskiego, jest szczególnie interesująca, gdyż pozwala zrozumieć symboliczno-ideologiczne podstawy konfliktów, do których dochodziło i dochodzi w tym regionie nieprzerwanie od dziewiętnastego wieku. Interesująca w tym przypadku jest zarówno tematyka, jak i sposób wykorzystania geopolityki krytycznej do wyjaśniania procesów społeczno-politycznych.

W rozdziale czwartym Habilitant analizuje, w jaki sposób w procesach emancypacji społeczności bałkańskich spod władzy Imperium Osmańskiego następowało także „odkrywanie” historyczno-etnicznej przestrzeni. Habilitant nie ogranicza się jedynie do problematyki bułgarskiej myśli narodowej ale stara się ją osadzić w szerszym kontekście. Wskazuje przy tym na dwie ważne pokrewne „geopolityczne wizje”: Wielkiej Grecji i Wielkiej Serbii, gdyż w to w sporze z nimi kształtował się bułgarski nacjonalizm i to z nimi Bułgaria dzieliła „przestrzenie sporne”, które były następnie areną konfliktów zbrojnych o urzeczywistnienie swojej „wizji przestrzeni”. Autor analizuje, w jaki sposób krystalizowała się bułgarska idea narodowa, z jej specyficznymi wyobrażeniami dotyczącymi historyczno-etnicznej przestrzeni, która powinna znaleźć się w ramach bułgarskiego państwa. Habilitant zwraca uwagę na kluczowe wydarzenia historyczne, które kształtowały nowoczesne państwo bułgarskie, a w tym przede wszystkim na traktat z San Stefano, jako na okres, w którym pojawiła się idea Wielkiej Bułgarii. Autor analizuje, jakie ziemie zaczęto uważać za „narodową przestrzeń Bułgarii” i w jaki sposób to uzasadniano. Bardzo interesująca jest zawarta w monografii mapa, ukazująca porównanie zasięgu terytorialnych aspiracji Grecji, Bułgarii, Serbii i Rumunii w okresie wojen bałkańskich (s.99), a także mapa będąca odzwierciedleniem „wyobrażeń przestrzennych”, a tym samym aspiracji politycznych, bułgarskich elit w okresie wojen bałkańskich 1912-1913 (s.108). Widać na niej wyraźnie „przestrzenie sporne”, które stały się obszarami konfliktów zbrojnych w latach 1878-1944.

Rozdział ten jest interesującą analizą tego, w jaki sposób powstawały różnorodne prace etnograficzno-historyczne, jak na ich podstawie tworzone mapy „bułgarskiej przestrzeni” i jak wpływały one na aspiracje polityczne narodowych elit Bułgarii. Interesująca jest tu wskazanie jak wyobrażenia te były także podstawą powtarzających się konfliktów zbrojnych, których celem miała być realizacja wizji „Wielkiej Bułgarii”. Habilitant potrafi powiązać wyobrażenia geopolityczne z działaniami podejmowanymi przez elity państwa. Ten fragment pracy dobrze ukazuje znaczenie, jakie człowiek przypisuje przestrzeni i jak spory terytorialne były wpisane w procesy tworzenia się

państw narodowych, zwłaszcza zaś w specyficznym kontekście Bałkanów, czy też, szerzej mówiąc, Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie dla ruchów narodowych przestrzeń miała często znaczenie mityczno-symboliczne.

Brakuje mi jednak w tym rozdziale map, które ukazywałyby zasięg terytorialny pierwszego i drugiego cesarstwa bułgarskiego. Nowoczesne wyobrażenia o „Wielkiej Bułgarii” nie kształtowały się przecież w „pustce historycznej”. Musiały mieć swoje historyczne źródła i inspiracje. Dlatego uważam, że bez ukazania historycznych tradycji pierwszego i drugiego imperium bułgarskiego trudno jest zrozumieć aspiracje polityczno-terytorialne, jakie towarzyszyły powstawaniu nowoczesnego nacjonalizmu bułgarskiego.

W rozdziale czwartym pracy Habilitant analizował przede wszystkim proces kształtowania się nowoczesnych bułgarskich wyobrażeń geopolitycznych i ich rolę w legitymizowaniu polityki Trzeciego Carstwa Bułgarskiego (1908-1946). Ma on zatem charakter analiz dotyczących przebiegu procesów historycznych. Dlatego też bardzo interesującym rozdziałem jest rozdział piąty, poświęcony współczesnej recepcji „klasycznych” bułgarskich wyobrażeń geopolitycznych. Rozpad bloku wschodniego oraz ZSRR zmienił całkowicie mapę współczesnej Europy. Dotychczasowe tożsamości zaczęły być wypierane przez tożsamości „post-narodowe”, które miały albo charakter uniwersalny, związany z procesami kształtowania się Unii Europejskiej albo partykularny, związany z odrodzeniem się tożsamości lokalnych. Jednocześnie jednak wojna w Jugosławii ukazywała siłę i destrukcyjny wpływ „klasycznych” wyobrażeń geopolitycznych, związanych z ruchami nacjonalistycznymi. Skala konfliktu ukazywała siłę mobilizacyjną tego typu sentymentów wobec mityczno-historycznej przestrzeni narodowej. Jest to zatem ciekawa analiza tego, w jaki sposób współczesna Bułgaria radzi sobie z wpływem swoich „geopolitycznych tradycji” i jak są one wykorzystywane oraz w jakich kontekstach się do nich sięga we współczesnych realiach. Szczególnie interesująca jest tu analiza sporów, które powstały wokół Macedonii Północnej i stosunku Bułgarii do macedońskiej niepodległości. Przy czym Habilitant podkreśla, że w zmienionej

rzeczywistości międzynarodowej i członkostwa Bułgarii w Unii Europejskiej odwoływanie się do terytoriów określanych w przeszłości jako „Wielka Bułgaria” ma wyłącznie charakter symboliczny i sentymentalny, ale nie jest już determinantą działalności politycznej. Jest to też ważne podkreślenie kontekstowości różnorodnych doktryn geopolitycznych, które zrozumieć można jedynie przez osadzenie w kontekście historycznym. Bardzo interesujące jest przy tym spostrzeżenie Habilitanta, że w odróżnieniu od niektórych sąsiednich wspólnot narodowych, w przypadku Bułgarii „klasyczne” wyobrażenia geopolityczne zamiast w doktrynach geopolitycznych i strategiach militarnych, pod koniec XX i na początku XXI w. występują jedynie jako reprezentacje kartograficzne w kulturze popularnej i mitologii. Ciekawe jest zatem pytanie, dlaczego w niektórych społecznościach zachowują one swoją siłę mobilizacyjną, a w innych stopniowo tracą na znaczeniu.

W rozdziale tym można dostrzec, w jaki sposób w kulturze danej społeczności zostaje zachowana pewna ciągłość wyobrażeń przestrzennych, ale także i to, jak są one dostosowywane do wyzwań teraźniejszości. Perspektywa kulturowa, a więc perspektywa w dużej mierze historyczna, stanowi konieczny element analizy wszystkich dziedzin ludzkiego życia. Amerykański socjolog Charles Wright Mills napisał kiedyś, że samo sformułowanie *tego-co ma-być-wyjaśnione* wymaga szerszego spojrzenia, które może nam zapewnić tylko wiedza o historycznej różnorodności ludzkiego społeczeństwa. Uważam, że praca przedstawiona przez Habilitanta świetnie wpisuje się właśnie w taką perspektywę kulturowo-historyczną. Bardzo dobrze wpisuje się również w „miękką” tematykę znaczenia sfery symbolicznej w kształtowaniu ludzkiej wiedzy, postaw i działań.

Z uwagi na złożoność i dynamikę zjawisk kulturowych, także wyobrażenia geopolityczne nie są statycznym obiektem kulturowym. Analizować je można jedynie w całej ich zmienności i z uwzględnieniem kontekstu historycznego i kulturowego. Dlatego też w rozdziale kończącym całą pracę Habilitant wskazuje na zmienność wyobrażeń przestrzennych i związanej z nimi polityki państwa. W rozdziale kończącym całą pracę Habilitant analizuje, jak zmieniała się przestrzeń bułgarskiego państwa oraz jak zmieniały się „geopolityczne priorytety” jego elit. Habilitant

*Polak
A. W.:*

wykorzystuje przy tym perspektywę historyczną, aby na przykładzie długotrwałych procesów ukazać dynamikę relacji pomiędzy procesami historycznymi, wyobrażeniami przestrzennymi oraz polityką państwa. Przy czym interesujące jest stwierdzenie, że ustabilizowanie się granic współczesnej Bułgarii spowodowało „zawężenie” wyobrażeń o przestrzeni narodowej, która jest sferą aktywnej polityki państwa, a niektóre regiony, niegdyś stanowiące ważną część mitologii narodowej, np. jako „kolebka państwowości”, stały się przestrzenią zapomnianą. Otwarte pozostaje jednak pytanie, czy w określonych okolicznościach wyobrażenia te nie mogłyby zostać wydobyte z „zapomnienia” i ponownie stać się przestrzenią konfliktów.

Pracę przedstawioną przez Habilitanta jako osiągnięcie naukowe oceniam bardzo wysoko. Co prawda sam jestem zwolennikiem tradycji badawczej związanej z teorią krytyczną oraz pracami J. Derridy i M. Foucaulta, a tym samym „geopolityki krytycznej”, ale uważam, że sposób wykorzystania tych podejść badawczych przez Habilitanta świadczy o dużym doświadczeniu badawczym, a prezentowana monografia stanowi istotny wkład do rozwoju nauk społecznych. Pracę więc uważam za bardzo dobrą. Porusza ona problematykę, która jest jednym z bardziej inspirujących pól badawczych we współczesnej geografii politycznej. Habilitant wykazuje się nie tylko znajomością literatury, teorii i metod badawczych, związanych z geopolityką krytyczną ale potrafi je zastosować do analizy wybranego przez siebie obszaru rzeczywistości społecznej. W mojej ocenie monografia *Bulgarian geopolitics in a Balkan Context* stanowi wartościowy element współczesnej geopolityki krytycznej, a Habilitant wniósł istotny wkład w jej rozwój.

V. Konkluzja

Zarówno dorobek naukowy Habilitanta, jak i przedstawiona praca jako osiągnięcia naukowe zasługują na wysoką ocenę. Biorąc pod uwagę zaprezentowane w recenzji uwagi i oceny uznaję, że dr Valentin Mihaylov: 1) przedstawił do weryfikacji wymagany ustawowo dorobek naukowy, w tym monografię habilitacyjną, wskazaną jako osiągnięcie naukowe, a także osiągnięcia dydaktyczne i

organizacyjne; 2) prowadzi od lat zaprogramowane badania naukowe, podejmuje w nich istotne problemy badawcze, poddaje je autorskiej interpretacji oraz wprowadza do obiegu naukowego nowe konteksty badawcze; 3) jego dorobek mieści się w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna i stanowi znaczny wkład w jej rozwój; 4) działalność dydaktyczna, organizatorska i popularyzatorska Habilitanta jest znaczna i związana z prowadzonymi badaniami naukowymi.

Niniejszym uznaję, że w świetle *Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* oraz *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, dr Valentin Mihaylov spełnia warunki wymagane do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie dyscypliny geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Wnioskuje jednocześnie o dopuszczenie Kandydata do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Gdańsk, 19.08.2024
Jolanta Potulska